

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA OT SO‘Z TURKUMINI O‘RGATISH METODIKASI

Qutlimurodova Ozodaxon Polvon qizi

Nukus Innovatsion Instituti Boshlang‘ich ta‘lim mutaxassisligi 3-kurs talabasi
qutlimurodovaozodaxon01@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079966>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga so‘z turkumlarini sinflar kesmida 1-4-sinflarda o‘rgatish metodikasi, shuningdek, ot so‘z turkumini o‘rgatishning metodikasi, so‘roqlari, bir-biridan farqlanishi haqida ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: So‘z turkumlari, ot so‘z turkumi, 1-4-sinf o‘quvchilari, kim so‘rog‘iga javob bo‘ladigan so‘zlar, nima so‘rog‘iga javob bo‘ladigan so‘zlar, savod o‘rgatish davri, og‘zaki va yozma nutq.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga so‘z turkumlarini o‘rgatish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan asosiy mehnat va e‘tiborni talab qiladigan jarayondir. Ona tili darslari ijtimoiy-foydali bo‘lishi uchun o‘quvchilarda o‘z fikrini grammatik to‘g‘ri, uslubiy aniq, izchil ifodalash va boshqalarga fikrini yetkazib bera olish ko‘nikmasini shakllantirishga qaratilishi lozim. Ona tili darslarida nutq o‘stirish ko‘rsatmasi grammatik materialni o‘rgatishda o‘quvchilar tilimizdagi har bir so‘z turkumi yoki so‘z qismining rolini bilib olishlariga erishtiradigan metodik usullarni qo‘llashni talab etadi, ya‘ni grammatik nazariya grammatik to‘g‘ri va aniq nutq malakalarini shakllantirish, anglash, tushunib yozish malakalarini o‘stirishga amalda tatbiq etish uchun o‘rgatiladi.[1]

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga so‘z turkumlarini o‘rgatishda asosan, yosh xususiyati, fikrlash qobiliyati, o‘zlashtirish darajasi inobatga olinadi. Boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlari 1-2-sinflarda o‘z nomi bilan atalmaydi, 3-4-sinflardan boshlab o‘z nomi bilan atala boshlaydi.

1-2-sinflarda;

Ot so‘z turkumi-shaxs, narsa va joy nomini bildiradigan so‘zlar deb o‘rgatiladi.

Sifat so‘z turkumi-shaxs va narsaning belgisini bildiradigan so‘zlar deb o‘rgatiladi.

Son so‘z turkumi-shaxs, narsaning sanog‘i va tartibini bildiradigan so‘zlar deb o‘rgatiladi.

Fe‘l so‘z turkumi-shaxs va narsaning harakatini bildiradigan so‘zlar deb o‘rgatiladi.

1-2-sinf o‘quvchilariga bu so‘z turkumlarini oson ajratishlari uchun, doskaga so‘z turkumlariga tegishli bitta qoida yozib beriladi.

Masalan: Shaxs va narsaning **belgisini** bildiradigan so‘zlar-sifat, **nomini** bildirsa-ot, **sanog‘ini** bildirsa-son, **harakatini** bildirsa- fe’l deb ajratib ko‘rsatiladi.

Bu orqali o‘quvchilar qoida yodlashlari va so‘z turkumlarini bir-biridan ajratishlari oson bo‘ladi.

3-4-sinflarda quyidagicha o‘rgatiladi:

SO‘Z TURKUMLARI				
OT	SIFAT	SON	OLMOSH	FE‘L
1. Shaxs, narsa va joy nomini bildiradi	1. Shaxs va narsaning belgisini bildiradi	1. Shaxs, narsaning sanog‘i va tartibini bildiradi	1. Kishilik olmoshlari shaxsni bildiradi va ot o‘rnida qo‘llaniladi	1. Shaxs, narsaning harakatini bildiradi
2. Kim?, nima?, qaer? so‘roqlariga javob bo‘ladi	2. Qanday? yoki qanaqa? so‘rog‘iga javob bo‘ladi	2. Necha? yoki nechanchi? so‘rog‘iga javob bo‘ladi	2. Kishilik olmoshlari kim? so‘rog‘iga javob bo‘ladi	2. Nima qil-di?, Nima qiladi?, Nima qilyapti? Nima qilmoqchi kabi so‘roqlarga javob bo‘ladi
3. Birlik va ko‘plikda qo‘llanadi	3. O‘zgarma ydi	3. Asosan o‘zgarmaydi	3. Ular birlik va ko‘plikda bo‘ladi	3. Bo‘lishli va bo‘lishsiz shaklda qo‘llanadi
4. Egalik qo‘shimchalari bilan o‘zgaradi	4. Gapda ikkinchi darajali bo‘lak vazifasida keladi	4. Gapda ikkinchi darajali bo‘lak vazifasida keladi	4. Kishilik olmoshlari kelishik qo‘shimchalari bilan qo‘llanadi	4. Shaxs-son qo‘shimchalari bilan tuslanadi
5. Kelishikli ar bilan turlanadi	5. Sifatlar yasaladi	5. Sonlar yasalmaydi	5. Ular gapda bosh va ikkinchi darajali bo‘laklar vazifasida keladi	5. Uch zamonni bildiradi
6. Gapda ega yoki ikkinchi darajali bo‘lak vazifasida keladi			6. Olmoshlar yasalmaydi	6. Gapda kesim vazifasida keladi
7. Otlar yasaladi				7. Fe‘llar yasaladi

So‘z turkumlarini o‘rganishdagi asosiy vazifa o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish, lug‘atini yangi ot, sifat, son, fe‘llar bilan boyitish, o‘quvchilar shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan so‘zlarning ma‘nosini aniq tushunishiga erishish, bog‘lanishli nutqda u yoki bu so‘zdan o‘rinli foydalanish malakasini o‘stirish hisoblanadi. O‘quvchilarda kuzatish, muhim narsalarni sezish ko‘nikmalarini

shakllantirish, atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini o‘stirish vazifasi ham amalga oshiriladi.[2]

Otni o‘rganish metodikasi

Boshlang‘ich sinflarda otni o‘rganish vazifalari quyidagilar:

- 1) “ot” haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish;
- 2) *kim?* so‘rog‘iga javob bo‘lgan (shaxs bildirgan) otlardan *nima?* so‘rog‘iga javob bo‘lgan (narsa, hayvon, jonivor va boshqalarni bildirgan) otlarni farqlash ko‘nikmasini hosil qilish;
- 3) kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, hayvonlarga qo‘yilgan nomlar va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish ko‘nikmasini shakllantirish;
- 4) otlarda son (otning birlik va ko‘plikda qo‘llanishi) bilan tanishtirish;
- 5) otlarni egalik qo‘shimchalari bilan to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasini shakllantirish;
- 6) otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo‘shimchalarining yozilishi haqida malaka hosil qilish;
- 7) o‘quvchilar lug‘atini yangi otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq, o‘rinli foydalanish malakasini o‘stirish;
- 8) so‘zlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish.

Otni o‘rganishga tayyorlov bosqichi savod o‘rgatish davriga to‘g‘ri keladi. Bu bosqichda o‘quvchilar shaxs-narsalarni va ularning nomi bo‘lgan so‘zlarni farqlashga o‘rganadilar, so‘zning leksik ma‘nosiga e‘tibor ko‘proq qaratiladi, ma‘nolarini hisobga olgan holda so‘zlar (qushlar, meva va sabzavotlar, kiyimlar va hokazolarni bildirgan otlar)ni guruhlash ko‘nikmasi shakllantiriladi. So‘zlarni leksik ma‘nosi asosida guruhlash mashqlari otlarni taqqoslash, o‘xshash tomonlarini aniqlash, abstraktlashtirish ko‘nikmasini o‘stiradi. Shunga qaramay, grammatik tushunchani shakllantirish uchun o‘quvchilar so‘zning aniq ma‘nosini yetarli bilmaydilar, so‘zning leksik ma‘nosini bilish bilan birgalikda uning grammatik belgilarini ham o‘zlashtirish zarur.[3]

Keyingi bosqichda otning leksik ma‘nolari va grammatik belgilari ustida maxsus ishlanadi (*kim?* yoki *nima?* so‘rog‘iga javob bo‘lishi, shaxs, narsani bildirishi tushuntiriladi). O‘quvchilar *kim?* so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni *nima?* so‘rog‘iga javob bo‘lgan otlardan farqlashga o‘rganadilar. Bu bosqichda ular so‘zlarni so‘roq berish bilan farqlashni o‘rganadilar, o‘quvchilarda mavhum grammatik tafakkur o‘sa boradi, ularda atoqli otlarni bosh harf bilan yozish ko‘nikmasi shakllana boradi.

II sinfda otlarning leksik ma‘nosi, atoqli va turdosh otlar (atamasiz) haqidagi bilim chuqurlashtiriladi.

3-sinfda “Otlarda son”, ya’ni otlarning birlik va ko‘plikda qo‘llanishi ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarda: 1) birlik va ko‘plikda qo‘llangan otlarning ma’nosi va qo‘shimcha orqali farqlash, 2) birlikdagi otdan ko‘plik shaklidagi va, aksincha, ko‘plikdagi otdan birlik sondagi ot hosil qilish, 3) gapda so‘zlarning bog‘lanishini hisobga olgan holda, otlardan nutqda to‘g‘ri foydalana olish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

4-sinfda ot ustida ishlashning asosiy vazifasi fikr bayon qilishda otning kelishik shakllaridan ongli foydalanish va kelishik qo‘shimchalarini to‘g‘ri yozishga o‘rgatish hisoblanadi.[4]

Shunday qilib, boshlang‘ich sinflarda ot yaxlit holda o‘rganiladi va uni o‘rganish o‘quvchilar shu so‘z turkumining belgilarini, vazifasini o‘zlashtirishiga, shuningdek, ularda kelishik qo‘shimchalarini to‘g‘ri yozish ko‘nikmasini shakllantirishga qaratiladi.

Foydalangan adabiyot:

1. K.Qosimova va boshqalar. Ona tili oqitish metodikasi. -T.: Noshir, 2009.
2. Ona tili o‘qitish metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik):K.Qosimova, S.Matchanov,X.G‘ulomova , Sh.Yo‘ldosheva, Sh.Sariyev,
3. A.G‘ulomov. Ona tili o‘qitish prinsplari va metodlari. _T.:” O‘qituvchi”,1992.
4. Internet resurslari (Ziyonet